

Program prac konserwatorskich

Przedmiot programu: Restauracja i konserwacja z elementami rekonstrukcji nagrobka **Aleksandra Orłowskiego**. Pomnik znajduje się na starym cmentarzu w Montmorency, kwatery B, grób 809. Wymiary całkowite nagrobka: 64 x 99 x 199 cm. Wymiary płyty nakrywającej: 6 x 47 x 76 cm. U wezłowania znajduje się cokół po zaginionym krzyżu, którego wymiary to 43 x 42 x 18 cm. Jako główny element programu konserwatorskiego traktuje się odtworzenie krzyża z bogatą inskrypcją poświęconą zmarłemu.

Opis nagrobka:

Nagrobek zbudowany na planie prostokąta. Na wysokim cokole spoczywa schodkowo, lekko skośna, dwuspadowa płyta nakrywająca. Przednia część cokołu w większej części jest murowana. U wezłowania na jednym z elementów cokołu, który ze względu na ukształtowanie terenu przekształca się w podstawę płytową, stoi protopadłościenny cokół. Pierwotnie był na nim zamontowany cokolik, na którym zamontowany był kamienny krzyż z ramionami zakończonymi dwuspadziście. Na wszystkich ramianych krzyża wykuta była inskrypcja, (fot 7,8,9). Na cokoliku zamontowana była niewielka, prawdopodobnie marmurowa, tabliczka inskrypcyjna. Inskrypcje są również na cokole, oraz na czole płyty nakrywającej (prawdopodobnie wtórna).

Stan zachowania obiektu:

Ogólnie nagrobek Aleksandra Orłowskiego jest w złym stanie zachowania. Najważniejszy element, czyli krzyż z inskrypcjami nie istnieje. Dodatkowo zaginął górny cokolik na którym bezpośrednio zamontowany był krzyż, a wraz z nim mała tabliczka inskrypcyjna (najprawdopodobnie z inskrypcją poświęconą żonie Aleksandra - Aleksandrze Elżbiecie z domu Terrie). Po zaginięciu cokoliku, krzyż był ponownie zamontowany w dolnym cokole, (jest to widoczne w filmie dokumentalnym "Cmentarz Polski w Montmorency"). Obecnie są ślady mocowania krzyża na cokole, ale nie ma śladów po dodatkowym elemencie konstrukcyjnym.

Ogólnie cały nagrobek uległ destabilizacji. Poszczególne elementy nagrobka uległy rozsunięciu i rozspoinowaniu (fot nr 6). Elementy jednego z boków uległy popękaniu. Spoinowanie praktycznie nie istnieje. Przednia, murowana ściana jest pęknięta (fot nr 5).

Całość pomnika pokryta jest wtórnymi nawarstwieniami biologicznymi i chemicznymi tzw. "fałszywa patyna" pochodzenia miejskiego, które w szczególności występują obficie na płaskich, poziomych powierzchniach płyty nakrywającej i innych elementów, szczególnie we fragmentach z zdeintegrowaną i porowatą teksturą kamienia, oraz w szczelinach pomiędzy poszczególnymi blokami kamieni. Powierzchnia kamienia posiada w wielu miejscach ubytki warstwy powierzchniowej, oraz wyługowania, co powoduje dalszą dezintegrację kamienia. Inskrypcje są słabo czytelne.

Dokumentacja fotograficzna obiektu:

Fot. 1. Nagrobek Aleksandra Orłowskiego na cmentarzu Champaux w Montmorency, Francja. Widok z przodu od strony południowej.

Fot. 2. Nagrobek Aleksandra Orłowskiego na cmentarzu Champaux w Montmorency, Francja. Widok trzy czwarte od strony południowo-zachodniej. Stan na luty 2024r.

Fot. 3. Nagrobek Aleksandra Orłowskiego na cmentarzu Champaux w Montmorency, Francja. Widok z boku od strony zachodniej. Stan na luty 2024r.

Fot. 4. Nagrobek Aleksandra Orłowskiego na cmentarzu Champaux w Montmorency, Francja. Widok z tyłu (z góry) od strony północnej. Widoczny cokół - pozostałość po krzyżu.

Fot. 5. Nagrobek Aleksandra Orłowskiego na cmentarzu Champaux w Montmorency, Francja. Zbliżenie z przodu na cokół i wtórny napis na płycie nakrywającej. Stan na luty 2024r.

Fot. 6. Nagrobek Aleksandra Orłowskiego na cmentarzu Champaux w Montmorency, Francja. Zbliżenie na rozspojone elementy cokołu. Stan na luty 2024r

Fot. 7. Fotografia archiwalna "pielgrzymki" z 1923 roku, przy nagrobku Aleksandra Orłowskiego. (źródło: PAUart).

Fot. 8. Fotografia archiwalna - fragment "pielgrzymki" z 1923 roku, przy nagrobku Aleksandra Orłowskiego. Zbliżenie na zaginiony krzyż z inskrypcjami. Widoczna również podstawa krzyża z małą tabliczką (źródło: PAUart).

Fot. 9. Stop-klatka z filmu dokumentalnego "Cmentarz Polski w Montmorency". Zbliżenie na inskrypcje na krzyżu. Stan na 1991 rok

Proponowane postępowanie konserwatorskie:

1. Wykonanie dokumentacji stanu zachowania, fotograficznej, opisowej. Kontynuacja prac dokumentacyjnych do momentu zakończenia konserwacji obiektu.
2. Wykonanie modelu rekonstruowanego krzyża, wraz z cokolikiem, w celu ustalenia dokładnych proporcji i wymiarowania.
3. Zakupienie podobnego krzyża "z epoki", który posłuży do wykonania krzyża rekonstruowanego. W ostateczności wykonanie krzyża z nowego materiału. Jednak użycie surowca wapiennego z XIX/XX wieku jest rozwiązaniem lepszym.
4. Na cmentarzu rozpoczęcie prac przy obiekcie - dezynfekcja środkami biobójczymi. (Alkutex Grunbelag, Adolit M flüssig firmy *Remmers*, Niemcy).
5. Usunięcie wtórnych nawarstwień biologicznych z wapiennych elementów nagrobka, metodami mechanicznymi, (szpachle, szczotki, woda pod ciśnieniem) i chemicznymi (20% wodny roztwór podchlorynu wapniowego).
6. Dodatkowe doczyszczanie i usunięcie ciemnych nawarstwień chemicznych z kamieni wapiennych, metodami mechanicznymi (szlifowanie ręczne drobnym korundem i papierami ściernymi, oraz metodą ścierno - strumieniową).
7. W razie konieczności chwilowy demontaż płyty nakrywającej, w celu dostania do popękanych i poprzesuwaných elementów cokołu.
8. Wsuszenie, a następnie sklejenie połamanych kawałków ze sobą, oraz wzmocnienie, od strony odwrocia, elementami z włókna szklanego, bądź stali nierdzewnej. Wszystko przy użyciu żywicy epoksydowej Akepox 5010, firmy *Akemi*, Niemcy.
9. Wykonanie klamrowania wszystkich elementów cokołu wewnątrz nagrobka, elementami ze stali nierdzewnej. Wszystko przy użyciu żywicy epoksydowej Akepox 5010, firmy *Akemi*, Niemcy.
10. Analiza przedniej, murowanej ściany nagrobka. W razie konieczności dokonanie napraw murarskich. W zależności od stanu zachowania tynku, wykonanie jego naprawy, bądź w ostateczności skucie starego i wykonanie nowego, wapiennego tynku.
11. Uczytelnienie liternictwa na cokole, poprzez ostrożne pogłębienie liternictwa małymi dłutami płaskimi i małymi frezami korundowymi przy użyciu szlifierki wysokoobrotowej. W razie potrzeby uczytelnienie kolorystyczne (np. srebrzysto-szara farba *Metallic 815*, firmy *RoyalTalens*, Holandia).
12. Uzupełnienie największych ubytków w elementach kamiennych, flekami z kamienia naturalnego o charakterystyce zbliżonej do materiału pierwotnego. Montaż kamiennych fleków z użyciem klejów mineralnych, (np. mineralna zaprawa klejowa *Marmorkleber*,

firmy *Remmers*). Ewentualne wykonanie wzmocnienia dodatkowymi konstrukcjami (stal nierdzewna, włókno szklane).

13. Uzupełnienie pozostałych, drobnych ubytków kamieni odpowiednio dobranymi masami mineralnymi opartymi na spoiwach powietrznych i hydraulicznych (wapno dołowane, biały cement portlandzki) i odpowiednich wypełniaczy (mączka wapienna, drobnoziarnisty piasek kwarcowy, pigmenty mineralne). W przypadku bardziej rozległych uzupełnień, jak również miejsc wystających poza powierzchnie kamienia, należy najpierw wykonać rodzaj zbrojenia z cienkiego drutu ze stali żywicy epoksydowej Akepox 5010, firma *Akemi*, Niemcy.
14. W pracowni - wykonanie rekonstrukcji krzyża oraz cokoliku w wapieniu zgodnie z przygotowanym wcześniej modelem. Następnie rozrysowanie i wykucie inskrypcji zgodnie z zachowanym materiałem archiwalnym.
15. Montaż odtworzonych: cokoliku i krzyża z użyciem klejów mineralnych, (np. mineralna zaprawa klejowa Marmorkleber, firmy *Remmers*). Konieczne jest wykonanie trzpieni montażowych (stal nierdzewna, włókno szklane).
16. Wypełnienie spoin pomiędzy poszczególnymi blokami kamienia (cementowo-wapienne zaprawy mineralne z wapienno - kwarcowym wypełniaczem).
17. Kolorystyczne scalenie rekonstrukcji i uzupełnień (zawiesina suchych pigmentów w spoiwie krzemianowym, np. Keim-Fixativ, firmy *Keim*, Niemcy).
18. Ostateczna dezynfekcja wszystkich kamieni biocydami (BFA, firmy *Remmers*, Niemcy, Lichenicida, firma *Bresciani*, Włochy).
19. Hydrofobizacja elementów wapiennych pomnika, oraz murowanego cokołu preparatem opartym na silanach, np. Funcosil FC firmy *Remmers*, Niemcy, albo Dynasil kamień firmy *Konsil*, Polska.
20. Wykonanie końcowej dokumentacji konserwatorskiej.

Program prac przygotował - mgr Jakub Kurkiewicz